

Na některé prosté a jednoduché otázky se těžko nalézají prosté a jednoduché odpovědi. Do této oblasti patří i otázka, jaký je a měl by být vztah sociologie k přirozenému jazyku, který vznikl a vyvinul se v daném — přirozeném národním prostředí a společenství, který je nositelem jeho kulturního dědictví a zároveň živým odrazem současného praktického života(1). Pro sociologa je přirozený jazyk dialektickým sepětím běžných, každodenních způsobů vyjadřování a jeho normativních, spisovných forem. V této podobě je nedílnou součástí společenské praxe a v této podobě je především hodný sociologické pozornosti. Měla by se rozbíhat dvěma směry: ke studiu současného stavu a možností integrace přirozeného jazyka do specifického sociologického vyjadřování, do „sociologického jazyka“, a k analýze sociální reality prizmatem přirozeného jazyka, jeho prostřednictvím. V této druhé rovině je jazyk zároveň prostředkem a předmětem zkoumání, což je jeho vlastní sociální specifikum, ale i příčina komplikací postojů, které k němu sociologie může a umí zaujímat.

Potlačení úlohy přirozeného jazyka v empirii i teorii

Cit pro přirozený jazyk, schopnost pracovat s ním ve svém oboru není zanedbatelnou, bývá však zanedbávanou součástí vědecké kvalifikace. Gramaticky těžkopádné vyjadřování zatížené nadbytkem cizích slov a zároveň ochuzené o dynamičnost běžné mluvy, o její obrazové, metaforické prvky, se ve společenských vědách stalo téměř zvyklostí. Jen extrémní polohy působí jako prohřešek proti dobrému vkusu, jako „vada na kráse“.

I v sociologii se vyvinul určitý druh jazykové rutiny, který je omylem považován za odborné vyjadřování, ne-li přímo „vědecký jazyk“. Jestliže na jedné straně hovoříme o „jazyku přirozeném“, pak by tuto rutinní nešlechtěnou odrůdu bylo možno nazvat nejspíše „jazykem nepřirozeným“. Ovšem zanedbávání přirozeného jazyka, jeho „odborná“ deformace bohužel není pouze estetickou záležitostí. V odborném světě snižuje hladinu komunikability a vytváří falešné zdání přesnosti, laickou veřejnost pak přímo odpuzuje. Snaha po popularizaci vědeckých poznatků končí často oboustrannou deziluzí a nezájmem.

Nelze samozřejmě tvrdit, že takové konce jsou výhradně důsledkem špatné práce odborníka s jazykem. Pod nezvládnutým jazykem se mohou skrývat rozpaky nad tématem a dokonce standardní jazykové klišé může být umnou zástěrkou obsahové vyprázdněnosti. Jazyk je schopen vytvářet jakousi stínovou skutečnost, hrát si sám se sebou. Umělec, vědec nebo určitá škola si někdy vytvoří něco jako svůj „jazyk“, což je přímý odraz originálního pojetí, vlastního přístupu ke světu. Samotné užívání tohoto jazyka pak u čtenářů a po-

(1) Vedle termínu „přirozený jazyk“ se často v podobných významových souvislostech používají označení „běžný jazyk“, „každodenní jazyk“, „obyčejný jazyk“. Tyto pojmy implikují určitou redukci obecných, abstraktních, teoretických výrazů a také spisovných forem jazyka a na druhé straně nevylučují zcela „umělé“ prvky (např. z profesionálního žargonu), které bývají někdy pouze dočasným „obohacením“ běžné mluvy a nestávají se organickou součástí přirozeného národního jazyka. Zdůraznění polohy běžného, každodenního použití jazyka v opozici k jeho použití „meta-

sluchačů tento přístup evokuje. Ale jazykový odraz často přežívá myšlenky z nichž se zrodil, a tak se může velice snadno ve své pokleslé formě stát nástrojem mystifikace.

Toto nebezpečí má hluboké gnozeologické i ontologické kořeny. Jednak zobecňující funkce slova, jazyka [Lenin 19 : 279] mu propůjčuje velmi důmyslné zbraně nejen k odkrývání, ale i zakrývání podstaty věcí, a jednak se do něj promítají i ty poněkud komplikované sociální potřeby, které nejsou přímočaře a bezelstně spojeny s požadavkem snadné mezilidské komunikace, ale týkají se buď pečlivého zakódování, znepřístupnění informací, respektive jejich ochrany před profánní veřejností (jak se říkalo dříve) nebo před laiky (jak se říká dnes). Tato dvojí funkce je ve skutečnosti funkcí jedinou a vyplývá v podstatě z toho, že lidé diferenciaci svého materiálního bytí nejen mechanicky přenášejí do diferenciaci vědomí, ale používají svého diferencovaného vědomí k regulaci své materiální existence — většinou k posílení své sociální výlučnosti a k potlačení privilegií těch ostatních. Demokratizační procesy postupují samozřejmě protisměrně, ale tím nepopírají, spíše dialekticky stvrzují sociální zakotvenost lidské existence. Společnost jako taková (a pojem „společenský“ či „sociální“ zvláště) se vyvíjí ve střetu dvou tendencí: k diferenciaci a k homogenizaci. Představa absolutního potlačení jedné ve prospěch druhé je nesmyslná. A tento bezesporu složitý proces s mnoha sympatickými a nesympatickými peripetiemi jazyk nejen odráží, ale svým způsobem pomáhá i dotvářet — ovšem včetně přídavného, „nutného zla“, spočívající v tom, že občas (v příhodném čase na příhodném místě) vznikají svérázné degenerativní výběžky, jimiž jsou například právě zmíněné zcela prázdné, frázovitě jazykové projevy, už neplnící funkci esoterizace myšlenky, ale snažící se pouze o vzbuzení dojmu její neexistující existence.

Každý vědní obor, včetně sociologie, může či spíše by měl uvažovat o svém vztahu k přirozenému jazyku v naznačených souvislostech. Měl by svou specifickou jazykovou výbavu (terminologickou i gramatickou) citlivě odvíjet z přirozeného jazyka a už z důvodů sebezáchovných se občas vracet i k jeho přirozené logice. O sociologii to platí dvojnásobně, protože předmět, jímž se zabývá, který vědecky zkoumá, je obdařen přirozeným jazykem, a dokonce je z větší části uchopitelný právě přes jazykové projevy.

Čím více se vzdálil jazyk sociologie od přirozeného jazyka, tím je i cesta k němu zpět delší. A tuto cestu musí sociologická empirie konat téměř každodenně. Většina pozorovacích technik začíná překladem výzkumných otázek do „jazyka respondenta“ a pokračuje překladem jeho odpovědi zpět do „jazyka sociologie“. Přitom přeložitelnost odpovědi je úměrná jazykovému zvládnutí otázky a oba směry cesty od jazyka k jazyku skrývají řadu komunikačních úskalí.

Úvaha o vztahu sociologie k přirozenému jazyku by bezesporu měla zahrnout všechny procesy jazykové transformace, na nichž jsou postaveny metody terénního šetření — buď explicitně, nebo implicitně. Řešení těchto problémů není zdaleka novou věcí, ale vývoj je exponuje z různých stran a v duchu

fyzickému“ je rozpracováno v analytické filozofii jazyka, která se odvíjí především z koncepcí Wittgensteinových. Zatímco Carnap se utíká k logice, Wittgenstein a jeho následovníci se utíkají k běžnému jazyku [Hubík 1983]. Filozofická problematika jazyka není předmětem tohoto článku, ve kterém i ve snaze vyhnout se případným terminologickým nedorozuměním je zásadně používáno pojmu „přirozený jazyk“. Ze sociologického úhlu pohledu umožňuje i zkoumání struktur tzv. běžného vědomí, přitom ale nevylučuje zahrnutí řady problémů vývoje národního jazyka v celé jeho mnohotvárnosti, ve všech jeho složkách, z nichž právě spisovná hraje významnou roli. Ostatně i marxisticky orientovaná česká jazykověda s pojmem „přirozený jazyk“ běžně pracuje [Petr 1980; Leška 1985].

dialektiky mění jejich důraz. Je třeba vstřebávat a pochopit celou vývojovou linii, abychom nezačínali stále znovu. Ve značně zjednodušeném náznaku vypadá následovně:

V klasickém období empirická sociologie žila spojením ryze deduktivních konstrukcí sociálního světa s každodenní zkušeností jeho individuálního prožitku a z tohoto spojení čerpala svůj „jazyk“. Je to období monografických procedur a přímého pozorování, období primitivních statistických metod. Je poznamenáno snahou zachytit sociální jev v jeho komplexní podobě s pomocí všech dostupných informací, sladěných a doplněných sociologickou imaginací, a celá tato snaha je více nebo méně osvětově zabarvena. V jazykové rovině se samozřejmě prosazuje úsilí o zobecnění, a to v mírně popularizačním tónu. Neostrému ohraničení sociologie jako vědy odpovídá málo specializovaný, ale poměrně obecně srozumitelný „jazyk“.

I když tento obraz empirické sociologie je leckde ještě dosti živý a obrozuje se sám ze sebe i z trvalého manželského svazku s kulturní antropologií, nelze přehlédnout výrazné a vlivné období logicky pozitivistické a formalistní, spojené s explozí pozornosti věnované „jazyku vědy“⁽²⁾. V tomto období se postulují „exaktní“ základy „reálné“ vědy (což je vedle fyziky, biologie a dalších přírodních věd i sociologie) a definuje se její distance od každodenní, běžné, „nevědecké“ zkušenosti. Vzniká systém „vědec — pozorovatel — pozorovaný objekt“ a tomu odpovídající triáda „jazyk teoretický — jazyk observační — jazyk přirozený“ [Carnap : 1968]. Smyslem je precizovat první dvě roviny a najít mezi nimi a rovinou třetí jednoduché, zvladatelné převodní mechanismy. Převeďme-li to do „zajazykové“ roviny, jde o vybudování mostu mezi dvěma světy: světem konkrétním sociálním a abstraktním matematickým.

Dnes už ovšem tato cesta nebudí tak velkou pozornost, i když je třeba říci, že společenské vědy, a speciálně sociologie, se s danou úlohou nevypořádaly se ctí, přestože se o to dost snažily a vlastně dosud snaží. Byla a je hledána objektivnost, přesnost a spolehlivost metody a zároveň jednoznačnost a komunikovatelnost v oblasti jazyka. Vzorem jsou přírodní vědy, které v tomto ohledu již dospěly dále. — A v tom je právě problém. Je například přesnost v sociologii možno chápat stejně jako ve fyzice, měřit ji stejnými, respektive podobnými jednotkami? Může sociolog provádět objektivní, nezávislé měření sociální reality, již je neoddelitelnou součástí? A může jednoduchý, univerzální jazykový systém adekvátně překrýt bohatě, mnohodimenzionálně diferencovanou sociální realitu?

Ti, kteří si na tyto a podobné otázky odpověděli kladně (ať už po zralé úvaze nebo bez ní) dále precizují sociologii po vzoru exaktních věd, byť už bez pozitivistických naivit, orientují se na počítače co nejmladší generace a snaží se používat stále důmyslnějšího matematického aparátu a stále specifictějšího jazyka. Zřejmě je přesný a univerzální, ale, jak bylo řečeno, je příliš vzdálený jazyku přirozenému a málo srozumitelný mimo nejužší okruh odborníků, to znamená i pro „neexaktní“ sociology. Ti vznášejí dnes již tradiční námitky proti obsahovému redukcionismu, formalismu, odtrženosti od reality apod.

Zákonitě se objevila extrémní fenomenologická stanoviska, která jednak vrací sociologii zpět od statistických agregátů ke každodenní empirii a jednak

(2) Tato pozornost ovšem patří v první řadě vědě samé, vědě jako takové, a snaha o vlastní, specifický jazyk je jen důsledkem úsilí vybudovat na společných základech racionálního myšlení a formální logiky specializované, přesně ohraničené, ale vzájemně komunikativní vědní obory.

zavrhují „vědecký jazyk“ jako takový, respektive jej důsledně substituují jazykem přirozeným [Petrusek 1987]. Je zbytečné připomínat, že s tímto proudem opět přišla ke slovu sociologická imaginace. Problém je v tom, že introspektivní báze zostřuje objektiv, ale zužuje záběr. A pak — ryze subjektivní vidění světa může být inspirativní, ale nezabrání touze po generalizaci, spíše ji svou extremitou samo provokuje.

Dlužno říci, že naše sociologie se vcelku extrémním vývojovým výkyvům zdařile vyhýbala, ale pochopitelně se nevyhnula příslušným inklinacím. Jen posledními peripetiemi neprošla (opomeneme-li ryze individuální případy). Nekonal se masový návrat ke kvalitativním metodám empirické sociologie jako následná vývojová protiváha masového příklonu ke kvantifikaci. Stále výrazně dominuje extenzivní statistická procedura se svým charakteristickým quasi-statistickým jazykem a s více nebo méně efektivními pokusy o zkvalitnění fáze zpracování dat dalšími složitými matematickými metodami. I když magie čísla už poněkud vyčichla, nemá již ten původní strhující účinek, komplikuje i nadále jazyk sociologie výše zmíněným způsobem a vzdaluje jej stále více od přirozeného jazyka.

Výzkumy společenského vědomí, jejichž užitečnost je stále zjevnější, vyžadují daleko citlivější práci s přirozeným jazykem. Vyžadují především přesun pozornosti z fáze zpracování dat na počáteční fáze výzkumu, kde lze například pomocí sémantické analýzy evidovat významový rozptyl nosných výzkumných pojmů ve vědomí určitých skupin lidí nebo celé společnosti a ujasnit si, co chceme a co jsme schopni vydělit a podchytit z objektivní reality. Tento metodický krok není zdaleka triviální záležitostí ani co se týče provedení, ani co se týče důsledků. Provedení vyžaduje dobrou orientaci ve strukturách přirozeného jazyka i v jeho historickém vývoji a zároveň schopnost přistupovat k němu z pozice sociologa disponujícího dobře jazykem své teorie. Asi se nelze obejít bez zmíněné sociologické imaginace, i když by neměla mít formu bezúzděné fantazie. A automatickým důsledkem je požadavek modifikace všech dalších výzkumných kroků podle výsledku této primární jazykové analýzy.

Takové potvrzení významu přirozeného jazyka v sociologickém výzkumu nemůže zůstat bez vlivu ani na „jazyk teorie“, i když ten se nemůže rodit jen z empirické báze. Z častého „pracovního kontaktu“ s přirozeným jazykem může čerpat minimálně určité zkonkrétnění, oživení a větší srozumitelnost (a zároveň pozbytí charakteru jazykového útulku pro mrtvé stereotypy a bezduché fráze). Není třeba nutit se do fenomenologické extáze nebo litovat, že je cizí střízlivé povaze českých sociologů. Stačí věnovat větší a kvalitnější pozornost reálnému sociálnímu dění na všech jeho úrovních včetně jazykových odrazů a pochopit, že pro sociologii je velmi důležité spojení jazyka jako prostředku zkoumání s jeho rolí nositele informací a komunikace.

Přirozený jazyk jako vhodný předmět sociologického zkoumání

Jazyk může být sám o sobě zdrojem poznání, protože se účastní sociálního života a zároveň svým způsobem reprodukuje sociální svět — a to v jeho dynamické, ne ustrnulé podobě. Na jedné straně je jeho produktem a na druhé straně jeho nositelem, živým, měnícím se obrazem. Proto může být předmětem a současně prostředkem sociologického zkoumání. Strhuje k sobě pozornost nejenom sám sebou, ale i pro to, co se za ním skrývá.

Ovšem pro tzv. sociologii jazyka je přirozený jazyk prvním a konečným předmětem zkoumání. V této okrajové sociologické disciplíně se situace zjevně obrací: techniky sociologického pozorování se používají ke zkoumání jazyka jako jednoho ze sociálních jevů. Ale i takto získané výsledky bádání v oblasti

sociologie jazyka mohou sloužit k řadě dalších sociologických účelů, sekundárně mohou hrát roli zprostředkující informační roviny.

Důležitým výchozím faktem tedy zůstává, že přirozený jazyk je společenským jevem zvláštního druhu, který vznikl a vyvíjí se jako organická součást celé sociální stavby nad individuální existencí, součást společenského vědomí, této relativně autonomní oblasti(3), v níž se postupem času konstituovala určitá obecně platná pravidla, normy instituce — jak tomu učí sociologie. I jazyk má charakter pravidla, normy, instituce. Jeho zvláštní postavení vyplývá z toho, že je nástrojem mezilidské komunikace, a proto je přímým, bezprostředním pojítkem mezi individuální a sociální rovinou života. Obousměrně přenáší vývojové impulsy a zároveň je platformou reprodukce zobecněných, zespolečenštěných ideí, hodnot, vzorů. Toto „stabilizační poslání“ jazyka, které nemá umrtvující účinky, z něj činí jakýsi těžko smazatelný záznam, rezervoár myšlenek, postojů, hodnot i činů mnoha pokolení, stále využívaný a doplňovaný. Všechny tyto historicky stvrzené a nepřetržitě aktualizované role a funkce přirozeného jazyka jej pak přetvářejí ve významnou celospolečenskou hodnotu a součást kulturního dědictví.

Není snad třeba zdůrazňovat, že ve všech těchto aspektech či jevových podobách, včetně té poslední, může jazyk být předmětem sociologického zkoumání, a to předmětem velice vhodným, protože je navíc schopen bezděčně vypovídat o mnoha dalších sociálních jevech a procesech, s nimiž je v úzkém styku — buď jako prostředník komunikace, nebo jako podpůrná norma, příbuzná instituce, navazující hodnota apod.

I když jde v podstatě o jeden a týž předmět — o jazyk, měla by sociologie, vycházejíc ze svých možností a předpokladů, věnovat každé jevové formě zvláštní pozornost. Poněkud jinak by měla zacházet s jazykem jako prostředkem dorozumívání, jinak s jazykem jako společenskou normou a institucí a jinak s jeho metamorfózou v kulturní hodnotu a kulturní dědictví. A je příznačné, že s každou z těchto tří funkcí, tří rovin uvažování se přiblíží jiným spřízněným oborům a společenskovědním oblastem. První rovina nepochybně inklinuje především k teorii komunikace a k řadě psychologických disciplín, poslední ke kulturní antropologii a etnografii. Střední rovina je sice „nej-sociologičtější“, převážně pracuje s tradičními, ryzími sociologickými kategoriemi, nicméně má blízko na jedné straně k pedagogice, na druhé straně k různým sférám kulturologickým — jak se ostatně hned ukáže. Nakonec všechny tři roviny samozřejmě mají nebo měly by mít blízko k historii a k jazykovědě. Začneme tedy střední polohou:

Jak je známo, sociologická teorie pracuje často s kategoriálním systémem „společenské instituce“ a nikdy neváhala do tohoto systému zahrnout i jazyk. Má výraznou normativní stránku, která samozřejmě vznikala a vzniká postupně, vyvíjí se ruku v ruce s unifikací a formalizací jazykových systémů. Nakonec často nabývá kodifikované formy. Tím je zároveň potvrzena obecná závaznost normy a vzniká systém sociálního učení, sociální kontroly a pocho-pitelně i sociálních sankcí, ať už formálních nebo neformálních. Jazyk, respektive určitý jeho normativní systém, se tak stává institucí(4).

(3) Marx a Engels v *Německé ideologii* (1846) napsali, že „řeč je praktické vědomí, existující i pro jiné lidi, tedy i pro mne samého teprve existující skutečné vědomí, a řeč vzniká, stejně jako vědomí, teprve z potřeby, z nevyhnutelnosti styku s druhými lidmi...“ [Marx 1962 : 44].

(4) Velice jednoduše vyjádřil postavení jazyka už Durkheim v *Pravidlech sociologické metody*: „nejsem nucen mluvit francouzsky se svými krajany ani užívatí zákonitých mincí, ale je nemožno, abych jednal jinak [Durkheim 1926 : 37]. Tezí, že jazyk je sociální instituce, poprvé však rozpracoval americký lingvista Dwight

Tímto procesem v podstatě prochází každý národní jazyk a jeho historická specifika ukazují k povaze národa a k povaze sociálního vývoje. Měla by to být jedna z domén sociologického zkoumání, pokud se tím ale u nás někdo zabývá, jsou to spíše historici a sami jazykovědci. Pochopitelně pojednávají tento předmět po svém, ze svého úhlu pohledu a svým odborným „jazykem“. Projevení citu pro sociologické aspekty je záležitostí individuální erudice. Bohužel, i když vydáváme řadu dobrých historických i jazykovědných prací, nenajdeme v nich mnoho sociologických aspektů. Může to být způsobeno i tím, že kontakt mezi historií, lingvistikou a sociologií jako vědami je poměrně slabý a že chybí zejména zpětná vazba od sociologie ke jmenovaným oborům. Historikům a jazykovědcům není blízký sociologický přístup a sociologický jazyk, protože vlastně neprošli jeho školou, a strhujících vzorů se nedostává.

Ale vraťme se k normativnímu a institucionálnímu charakteru jazyka, k jeho konkrétním podobám. Každý národní jazyk se rozpadá do řady normativních systémů. Nejsou stejné „tvrdé“ či „přísné“, nemají stejný akční radius sociálního působení a prosazují se různými institucionálními cestami. Každý má také svou historii a svůj důvod, proč by se o něj měl sociolog zajímat.

Nejrozvinutější instituci s nejpřesnějšími a „nejtvrďšími“ normami, kontrolou i sankcemi a také s nejobecnějším, ale zároveň nejformálnějším působením, je spisovný jazyk. Jeho silné a důstojné postavení je dáno už tím, že je na něm postaven vzdělávací systém, věda a kultura. Účastní se socializačního procesu jedince a intervenuje do jeho sociálního postavení a sociálního prestiže. Ale nejen to. Je platformou národního sebeurčení a kulturní svéprávnosti. Vytvoření spisovného jazyka je nezbytnou součástí všech národních obrodných procesů a jeho zvládnutí populací je významným kulturně historickým mezníkem. Souvisí samozřejmě s plnou gramotností a s vyvinutým vzdělávacím systémem. Bylo obvykle podporováno buď centralistickými tendencemi státního aparátu (například ve Francii a Německu), nebo u nově konstituovaných národů snahou vytvořit dojem kulturní jednotlosti a plynulé návaznosti na předcházející historický vývoj. Tak tomu bylo zejména u nás.

Vztah jazyka k národu a národa k jazyku patřil u nás v minulých dvou stoletích k oblíbeným tématům a úloha spisovného jazyka byla vždycky podtrhávána v nejrůznějších souvislostech. I když sociologickou stránku věci nikdo příliš nezkoumal, je evidentní, že pozornost věnovaná spisovnému jazyku se obrazila silně v sociálním životě. Zejména v určitých vývojových etapách dobré zvládnutí jazykové normy lámalo sociální bariéry (i když pochopitelně ne všechny) a stávalo se mobilitním kanálem. Používání stejného a navíc všeobecně respektovaného jazykového úzu musí lidi sbližovat a svým způsobem zhodnocovat a navíc je činí povoláními k vykonávání některých činností nebo přímo profesí. Z tohoto důvodu dříve u nás převládal „uctivý vztah“ ke spisovnému jazyku i k lidem, kteří jej plně ovládali, a také byla obecně rozšířena představa, že je nutnou, nezbytnou součástí vzdělání a známkou kulturnosti.

Kultivační a reprezentativní stránka spisovného jazyka i jeho patrné sociálně diferenciací působení vystupovaly nejvýrazněji do popředí v době, kdy již byl přesnou, závaznou a kodifikovanou celospolečenskou normou, ale jeho zvládnutí ještě nebylo všeobecnou záležitostí, nebylo samozřejmostí, tak jako nebylo samozřejmostí úplné základní vzdělání. Proces demokratizace vzdělání a zvyšování jeho úrovně, zejména v základní, povinné složce, zároveň s pro-

Whitney (1827–1894). Ferdinand Saussure řekl, že „jazyk ponechává ze všech sociálních institucí nejméně místa iniciativě“ (cit. podle M. Leroye: *Individualistické tendence v lingvistice* [Dvanáct esejí 1970 : 185]).

cesem sociálního sblížování v oblasti práce i životního způsobu vedl k tomu, že se spisovný jazyk stal samozřejmým majetkem nejširších vrstev národa(5). Zdá se být paradoxní, že jeho hodnota a „sociální moc“ tím poklesla. Je to však přirozené. Přístup k němu již není sociálně diferencován, je umožněn každému a je snadný. Proto mizí i jeho sociálně diferencující účinek a klesá úcta k němu. A zcela v dialektickém duchu se jeho pokleslý status projevuje jeho zanedbáváním. Dnes již není důkazem vzdělanosti a otázkou prestiže mluvit „správně česky“. Je to zbytečné, a dokonce to bývá spojeno s menším společenským zesměšněním. Lze říci, že norma poněkud „změkla“, sankce se zmírnily, respektive u některých jazykových prvků obrátily směr svého postihu. I typičtí nositelé a prosazovatelé normy spisovného jazyka — pedagogové (zejména mladší generace) — opustili přísná kritéria a sami ve snaze přiblížit se žákům „oživují“ svůj jazykový projev tzv. lidovými výrazy.

Opět lze říci, že celý tento proces sociálního zhodnocování a následné degradace spisovného jazyka stojí sám o sobě za pozornost sociologů, nehledě na to, že jeho prizmatem lze sledovat a s jeho pomocí explikovati jiné vývojové sociální procesy, včetně zdánlivě překvapivých úkazů. Zejména by bylo možno tímto studiem vnést trochu světla do konkrétních historických peripetií sociálního rozrůžňování a sblížování, ale i otázky aktuální identifikace jednotlivců a sociálních skupin s národem, s jeho kulturou a jejím dědictvím lze na tomto podkladu studovat a stojí za sociologickou pozornost.

Samostatným tématem je rozdíl mezi institucionální povahou psaného a mluveného slova, a to právě ve vztahu ke spisovným normám. Nesporně zde existuje určitý vzájemný vývojový posun mezi oběma formami jazyka. Psané slovo vždy inklinovalo a dosud inklinuje k větší formálnosti, a tudíž je vhodnějším nositelem spisovných norem. Na druhé straně je hůře zvladatelné pro pravopisnou složku a je snáze kontrolovatelné(6). V současné době je u nás spisovný jazyk přinejmenším závaznou normou pro tištěné texty všeho druhu a obecně je nárokován i pro rukopisy, včetně osobní korespondence. Zatímco přesné dodržování gramatických tvarů a spisovné terminologie v běžné mezilidské komunikaci a někdy dokonce i ve formálních méně významných veřejných projevech se, jak bylo řečeno, nejen zásadně nevyžaduje, ale často je nelibě kvitováno i zesměšňováno, v psaném projevu je situace obrácená: chyby téhož druhu jsou považovány tak trochu za známku „negramotnosti“.

A to je další téma k sociologickému zamyšlení a zpracování. S čím se mísí spisovný jazyk, jak to, že zcela nezdomácněl a nestal se „lidovým“? Pravděpodobně stále existují prvky jazykové tradice, které se neobrazily ve spisovné normě — možná proto, že příliš odporují její celkové logice, a zároveň se „lidový jazyk“ rychleji sytí společenskou změnou. Kodifikace nových zvyklostí nemůže postupovat ukvapeně, musí vystihnout ten správný okamžik, kdy se změna ustálila v dostatečně širokém sociálním okruhu, a to je pochopitelně obtížné. Ovšem tam, kde se lidé téměř stydí používat ustrnulých spisovných tvarů a slov, pak nutně dochází k dominanci neformální formy nad uzákoněným předpisem. Norma „lidového jazyka“ a jeho instituce, byť nejsou přesně

(5) Pro úplnost je třeba připomenout, že v některých zemích — konkrétně v Německu — sehrála významnou kodifikační úlohu tzv. jevištní řeč, a to vzhledem k pravidlům kultivované výslovnosti. Při jednotné normě psaného slova se totiž výslovnost v jednotlivých územích Německa značně lišila. Ale ten, kdo používal „jevištní“ výslovnost, byl snadno identifikován jako vzdělanec.

(6) Snaha zpřístupnit spisovnou jazykovou normu prostým lidem vedla často lingvisty i státní správu k reformám pravopisu, k záměrnému přiblížení „lidovému jazyku“. Charakteristické je to pro období národně demokratických revolucí (u nás, v SSSR i jinde) a je to provázáno vůbec větší tolerancí vůči lidové mluvě, jejíž prvky pronikají i do oficiálních tiskovin.

definovány a „zapsané“, mohou mít svým způsobem výraznější místo ve společenském vědomí než jazyk spisovný. Na tom nic nemění skutečnost, že v tomto samovývoji hrozí nebezpečí vulgarizace národního jazyka a poklesu jeho kulturní hodnoty.

Když už bylo použito — možná neoprávněně — globálního označení „lidový jazyk“, je nutno dodat, že je obtížné podchytit jej jako jednoduší systém a časově jej přesně zakotvit. Je bohatě vrstven a při pohledu zblízka se rozpadá do řady skupinových, silněji nebo slaběji normativních systémů, které se nacházejí v různých vývojových stadiích. Výzkum slangů a žargonů, ale i výzkum moderních nářečí a jejich vzájemného prolínání a afinity i kontraverzí se spisovným jazykem mohou sociologa přivést ke studiu pozice významných i marginálních sociálních skupin ve společnosti i ke studiu procesu sociální změny. Právě z hlediska společenské změny mohou i okrajové skupiny nabývat na významu, protože v sobě mohou skrývat silný dynamický náboj. Vytváření vlastního jazyka je rozhodně známkou značné životaschopnosti — a ovšem také kolektivního pocitu výlučnosti až distance od okolního sociálního světa.

Poněkud specifická je situace profesionálních žargonů, respektive „hantýrek“. Vznikají a mizí poměrně rychle v závislosti na vývoji struktury povolání a nemají příliš velký sociální rozptyl: jejich studium je důležité právě proto, že indikují zvraty ve vývoji socio-profesní struktury, že z jejich bohatosti a z frekvence určitých výrazů lze soudit na přežívání či odumírání nejen celých profesí, ale i některých jejich vnitřních charakteristických rysů. Jsou ovšem povolání vystihující přesně dlouhodobější vývojový trend. Jejich „jazyk“ se stává velmi rychle významnou institucí, i když difunduje jenom v úzkém okruhu odborníků.

Otázky nových, rodících se jazykových norem a institucí nás automaticky přivádějí k rovině zkoumání, která je sociologicky druhotná, ale z hlediska historického vývoje sociálního světa prvotní: k jazyku jako prostředku komunikace. Sociologický záběr je zde velice široký. Většinou navazuje buď spíše na psychologické, nebo spíše na filozofické pojetí.

V zásadě lze vyjít z toho, že na jedné straně se jazyk rodí v ústech jedince, z jeho potřeby komunikovat a tato potřeba mu dává „raison d'être“, na druhé straně se formuje jako všeobecně použitelný dorozumívací systém vlastně v průsečíku komunikačních potřeb mnoha jedinců. Jako více nebo méně zespoledenštěný, normativní systém se vrací zpět k individuu, které s jeho pomocí žije svůj sociální život.

Koneckonců je to cesta, kterou vzniká a žije všechno „sociální“ — cesta, která zajímá sociology, na níž se definovala sociologie jako samostatný vědní obor. Jejím nejdůležitějším, ale obtížně vyjádřitelným bodem, či spíše úsekem, je metamorfóza sumy individuálních vkladů v koherentní, nadindividuální, sociální realitu. Jde o kvalitativní přerod, který probíhá prakticky neustále, není časově ani prostorově ohraničen a je podchytitelný spíše pomocí historické dedukce než aktuální empirií. Analogický bod na cestě zpět od „sociálního“ k „individuálnímu“ lze zachytit a vysvětlit snáze. Promítá se například do zmíněného působení obecných norem na jednotlivce, do sociální regulace i inspirace jeho chování, jeho aspirací.

Proto sociologicky relevantní není ani tak zkoumání průběhu jednotlivých jazykových komunikačních aktů (různě komplikovaného a zprostředkovaného systému „komunikátor — přenos zprávy — příjemce“) jako studium společenské podmíněnosti jazykové komunikace jako takové, studium sociálních důsledků hromadění a reprodukce komunikačních aktů a přechodu z polohy

individuální do polohy kolektivní, od konkrétního jazykového jednání k jazyku jako obecnému komunikačnímu systému.

Celou tuto problematiku lze postavit na rozštěpení jazykového komunikačního systému do dvou rovin — roviny jazyka a roviny řeči — nebo, řečeno modernější terminologií (s patrným psychologickým zabarvením): do roviny jazykové kompetence a performance. Tyto vzájemně analogické (ne identické!) dichotomie sice vyrostly na půdě různě orientované jazykovědy v různé době (7), nicméně obě zapadají do sociologického pohledu, protože vyjadřují transformační napětí mezi dvěma sociálními jevy, dvěma socializačními procesy. Toto napětí je zdrojem dynamiky jazykového vývoje, který je nedílnou součástí společenského vývoje.

Jazyk je potenciálním nástrojem komunikace, řeč je procesem jeho využití. Jazykový systém reprezentuje moment stabilizační, konzervační, systém řeči je založen na pohybu, reprodukci a změně. Ale řeč, respektive „řečové chování“ je postaveno na jazyku, na jeho dorozumívací potenci a jazyk je smysluplný jen svou možností měnit se v řeč. Jsou to dvě abstraktní roviny ve společenské praxi neoddělitelné. Řeč je jazyk, uvedený do pohybu, jazyk je stabilizovaná řeč. První je zdrojem i určitým výsledkem socializace, druhé vlastně socializací samou.

Každý zvlášť a oba dohromady jsou vhodným předmětem sociologické analýzy. Může se zabývat sociální situací tzv. řečového chování, procesem difúze „řečových zvyklostí“ v různém sociálním prostředí a jejich postupnou stabilizací v jazykovém systému té které skupiny či společnosti. Může zkoumat závislost těchto procesů na celém sociálním vývoji, respektive na jeho vývojových zvratech, stagnacích, retardacích.

„Řečové chování“ může jazyk i postupně degradovat, umrtvovat jeho systém, brát mu jeho smysl. Evidentní je samozřejmě případ latiny, která se z živého jazyka stala časem dílem relikvií, dílem úzkým jazykem odborným. Je to však obecnější problém univerzálních jazykových systémů, které ztratily nebo nikdy neměly výrazné spontánní sociální nositele. Místo jednoduchého esperanta, narozeného v sociálním vzduchoprázdnu, se učíme těžkým světovým jazykům, které tohoto nositele mají.

Je ovšem třeba podotknout, že někdy proces učení cizím jazykům nevede k ožívování jejich systému. Sám učební proces není ještě využitím jazyka. Pokud je jazykový systém pouze konzervován ve společenském vědomí, nevstupuje do společenské praxe, nemění se v řeč, pak neplní ani svou bytostnou, ani dějinnou úlohu, jinak řečeno — je pro danou společnost neužitečný. A není třeba podotýkat, že je to situace dosti charakteristická pro náš současný vývoj. Vědomí nevyužitelnosti se ovšem zpětnou vazbou dostává do procesu výuky, který už mnohdy na živé používání jazyka ani není orientován.

Tyto a podobné problémy orientují sociologické uvažování spíše ke kategoriím kompetence a performance, které jsou úzce vázány na konkrétního nositele a uživatele jazyka. Jazyková kompetence je potenciální schopnost používat jazyka, jsou to osvojená jazyková pravidla, zatímco jazyková performance je používání těchto pravidel, tohoto jazykového reservoáru v aktuálních komunikačních situacích. Jazykovou kompetencí je nadán jak jedinec, tak společenská skupina, i když kompetence skupiny se realizuje, stává se performancí

(7) Kontradikci „jazyk-řeč“ (langue—parole) použil a vysvětlil první Ferdinand de Saussure, švýcarský lingvista, považovaný za zakladatele strukturalistického směru v jazykovědě; dichotomie „kompetence-performance“ pochází od druhé největší lingvistické „hvězdy“ tohoto století, od Noama Chomského až z let padesátých. Obě dvojice pojmů, zejména ovšem ta první, zdomácněly ve vědomí jazykovědců a používají se ve značně širokém významovém rozpětí.

pouze prostřednictvím jejich jednotlivých členů. Změny v kompetenci mají zprvu také ryze individuální ráz. Některé dříve či později přejdou do skupinové kompetence, jiné nikoli. I tento proces je sociologicky přitažlivý, protože odráží určité širší momenty sociální změny. Je tu například otázka, jak se rodí a zabydlují nové termíny, nová rčení v „malých skupinách“ i v celých společenských vrstvách, jakou roli v tomto procesu hrají autoritativní osobnosti, komunikační zvyklosti a možnosti, kolektivní snaha odlišit se od ostatních, specifické prvky způsobu života apod. Bylo by možno například testovat hypotézu, že míra odlišnosti jazykové kompetence určité skupiny od kompetence běžné nebo té, kterou disponuje společenská vrstva, k níž daná skupina přísluší, je měrou vnitřní koherence této skupiny, nebo hypotézu o vlivu jazykové kompetence na rozdělení rolí a statusových pozic uvnitř skupiny apod.

Je zřejmé, že tyto dílčí stejně jako předchozí obecnější problémy jazykové komunikace jsou vlastně zrcadlovou polohou normativní a institucionální povahy jazyka. Každý z těchto dvou přístupů však provokuje jiné sociologické otázky. Komunikační problematika jazyka je v očích sociologické veřejnosti spojená především s představou studia jazykových specifik takzvaných kulturních a masových médií (rozhlasu, televize, tisku, filmu, divadla atd.). I k nim lze ovšem přistupovat z prvního hlediska, a to tím spíše, že sama jsou významnými společenskými institucemi. Některá jsou postavena výlučně na jazykové komunikaci, jiná nikoli. Většinou ovšem nějaký svůj „jazyk“ v určité institucionalizované formě mají.

V této souvislosti se vynořuje jako samostatný problém, hodný pozornosti sociologa, vztah verbální a neverbální komunikace, jejich vzájemná zástupnost a jejich specifické nepřevoditelné možnosti. Komunikace pomocí obrazů, mimických gest, tanečních kreací a hudby má svou vlastní historii, možná v daleké budoucnosti bohatší než verbální komunikace. Je samozřejmě vázána na jiné struktury lidského vědomí i lidské praxe než slovní vyjadřování. V současné době je jejím polem působnosti hlavně umění, respektive některé umělecké žánry. Dokonce lze říci, že žánry se vlastně definují na typu komunikace, i když se někdy vzájemně prostupují, eventuálně se vědomě snaží převzít ducha myšlenkově korespondujícího jazyka — například vyjádřit určitou hudbu obrazem, a naopak. Příznačné je, že nejčastěji se napodobuje „literární styl“.

Nelze říci, zda je verbální komunikace v zásadě lidem nejbližší, rozhodně však je stále výrazně preferována(8). Například je zvykem interpretovat, vysvětlovat všechna umělecká díla, bez ohledu na jejich jazyk, verbálně a tím je převádět do společenského vědomí. Ale slovní interpretace vytváří vlastně nové, stínové dílo. Netřeba podotýkat, že se může značně odchylovat od originálu. Jednak jazyková výbava, kompetence interpreta často neodpovídá požadavkům překladu (podle běžného rčení se pro vyjádření uměleckého díla někdy „nedostává slov“), jednak bývá dílo špatně pochopeno. Jeho otisk ve společenském vědomí, na němž mimo jiné závisí jeho životnost, zda se uchová pro budoucnost, nebo neuchová, je ovšem výsledkem propojení mnoha individuálních interpretací. Přitom, schematicky řečeno, každá další je ovlivněna těmi předchozími. Někdy po čase vznikne velmi silná, neprůhledná jazyková clona, která brání proniknout k originálu. Lidé už automaticky zaujímají obecně tradovaný postoj, nejsou schopni se od něj odpoutat. Je ovšem známým

(8) Otázku, zda v současné době se pro rozvoj komunikace a kultury nestávají rozhodujícími spíše vizuální symboly a je zprostředkující média (především film, televize, počítačová grafika apod.), zde diskutovat nebudeme, protože vzhledem k tématu je to příliš subtilní problém.

historickým jevem, že v další generaci nebo po výměně několika generací dojde k reinterpretaci nějakého díla nebo celého uměleckého směru. To není samozřejmě způsobeno pouze zbrusu novou jazykovou výbavou, ale změnou celého společenského klimatu (která koneckonců novou jazykovou kompetenci vyvolává), novou sociální situací, společensko-ekonomickými podmínkami.

Je přirozené, že sociologicky inspirující není jen ústřední role jazyka, ale také jeho role problematická, příliš proměnlivá, nebo naopak nadměrně konzervativní. To však nic nemění na skutečnosti, že jazyk se ve strukturách společenského vědomí fixoval jako velká, tradiční hodnota. Platí to o jazyku jako takovém i o jeho specifických problémech — zejména o národních jazycích, o spisovném jazyku, ale i o „jazyku“ literárním, básnickém apod.

Hodnota jazyka je silně závislá na mohutnosti jeho tradice a ta je většinou spojena se zdokonalováním, nehledě k tomu, že sama délka trvání zhodnocuje. Za vysokou mírou dokonalosti se ovšem skrývá optimální plnění všech sociálních funkcí. Z nich komunikační jsou primární, ale vyvinula se ještě řada odvozených funkcí. Jazyk je nositelem ideologií a zároveň nástrojem jejich propagace. Je klíčem k historii a s jeho pomocí se predikuje budoucnost. Jazyk má své symbolické poslání, které se silně realizuje v umění a má svou bohatou minulost. „Magická funkce“ jazyka postupně upadala a dnes jsou některé staré texty konzervou, kterou nedovedeme otevřít. Ceníme si tedy jejich estetické stránky, která rovněž není malou hodnotou jazyka (a nevyskytuje se samozřejmě pouze ve starých záznamech). Je spojena se schopností bavit a kultivovat lidi, což nejsou zdaleka zanedbatelné funkce.

A konečně, jazyk je sice součástí společenského vědomí, ale umožňuje i orientaci v materiálním světě, hraje v něm roli prostředníka. To je jeho specifikum a zároveň faktor zvyšující hodnotu.

Ještě zmínku o tom, že jazyk jako každá velká hodnota má tak trochu sklon „shlížet se sám v sobě“. I když je to nesmyslný paradox, má někdy jakoby snahu existovat jen sebou a pro sebe. Samozřejmě je to projev toho, že někdo konkrétní podlehl jeho kouzlu, identifikoval se s ním a abstrahoval zcela od jeho sociálních funkcí. Již bylo poukázáno na to, že jazyk si může hrát sám se sebou, vytvářet fiktivní skutečnost, vyjadřovat to, co ztratilo reálný smysl nebo jej nikdy nemělo. Tyto hry mohou být jen zábavné a mohou být i nebezpečné. Ať tak či onak, demonstrují určitou nezávislost, svébytnost jazyka a neubírají mu hodnoty.

Výčet faktorů, které konstituují hodnotu jazyka, respektive výčet jeho dílčích hodnot, je značně bohatý a bezpochyby není ještě úplný. Všechny nejen vznikly a existují v sociálním prostředí, ale aktivně se účastní jeho formování. V jistém smyslu jsou vlastně bezprostředním sociálním důsledkem působení jazyka i podmínkou jeho dalšího vývoje. Zkoumat lze jejich váhu, jejich vzájemný vztah i proměny v čase i v prostoru. Lze se zabývat tím, jak jsou svázány s jednotlivými společenskými skupinami, vrstvami. A všechny tyto aspekty lze vztáhnout k jazyku jako takovému i k jednotlivým jazykovým systémům a položit si například otázku, jaká je dnes u nás hodnota spisovné češtiny nebo ruštiny, angličtiny, jaká je hodnota „básnického jazyka“, „počítačového jazyka“, jak tyto hodnoty sdílejí jednotlivé sociální skupiny a jak tato jazyková diferenciace koresponduje se sociální diferenciací měřenou a chápanou obvyklým způsobem.

Lze tedy říci, že jazyk jako hodnota je velmi vhodným předmětem sociologického zkoumání. Tento přístup svým způsobem přestřešuje oba předchozí — ten, který chápe jazyk jako normu a instituci i ten, který v něm vidí prostředek komunikace. Kromě toho však sociolog alespoň trochu inspirovaný kulturní antropologií chápe jazyk jako celistvý kulturní jev, významnou sou-

část kultury a může svou pozornost zaměřit k jeho místu v historii i současnosti té které národní kultury nebo k jeho úloze nositele kulturních hodnot a akulturačního činitele. Zkoumání jazyka jako kulturního jevu a kulturní hodnoty v širokém slova smyslu se v poslední době opět oprávněně dostává do popředí pozornosti řady sociologů na celém světě(9).

Závěr

Nebylo účelem podat vyčerpávající přehled možností sociologické analýzy přirozeného jazyka, ale ukázat, že má své místo v kontextu rozvoje sociologického myšlení, že do sociologie patří a může jí být v mnoha směrech užitečnou. Vždycky samozřejmě hrozí jisté nebezpečí, že předmět nebo prostředek zkoumání — a pro sociologii je jazyk obojím zároveň — se bude příliš emancipovat od reálných problémů, že se začne zabývat sám sebou. Ale toto nebezpečí značně oslabíme, budeme-li sociologicky a filozoficky důslední. Především to znamená, že budeme mít stále na mysli, že jazyk je „sociální“ svou podstatou, svými projevy i svými důsledky. Za druhé s ním budeme zacházet jako s nositelem myšlenky, s její „bezprostřední skutečností“ [Marx 1962 : 456] a tuto skutečnost budeme za ním hledat. A konečně nezapomeneme na jeho první a hlavní funkci : dorozumivací. Když už „nastávající lidé došli k tomu, že si navzájem měli co říci“ [Marx 1962 : 454], neměli by ani sociologové na tento cíl rezignovat.

Literatura

- Albrecht, E.: *Jazyk a skutečnost*. Praha, Svoboda 1978.
Antropological Linguistics. Ed. Greenberg, J. H., New York, Random House 1968.
Calvet, L. J.: *Pour et contre Saussure*. Paris, Payot 1975.
Carnap, R.: *Problémy jazyka vědy*. Praha, Svoboda 1968.
Dvanáct esejů o jazyce. Praha, Mladá fronta 1970.
Hjelmslev, L.: *Jazyk*. Praha, Academia 1971.
Horecký, J. — Rácová, A.: *Slovník jazykovědných termínů*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1979.
Hubík, S.: *Jazyk a metafyzika*. Praha, Academia 1983.
K marxistické metodologii v jazykovědě. Praha, Ústav pro jazyk český 1980.
Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 38, Praha, SNPL 1960.
Leška, O.: *K ontologii přirozeného jazyka*. In: K principům marxistické jazykovědy. Bratislava, Jazykovědný ústav Ludovíta Štúra Slovenskej akadémie vied 1985.
Malmberg, B.: *Les nouvelles tendances de la linguistique*. Paris, Presses universitaires de France 1968.
Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*, sv. 3 a 23, Praha, SNPL 1956—1975.
Miltová, A.: *Jazyk vědy*. In: Svet očima vedy. Bratislava, Smena 1988.
Nalimov, V. V.: *Verojatosťnaja model jazyka*. Moskva, Nauka 1977.
Petr, J.: *Filozofie jazyka v díle K. Marxe a B. Engelse*. Praha, Academia 1980.
Petrusek, M.: *Jazyk v soudobých západních sociologických teoriích*. In: Sborník k problematice sociologie jazyka. Praha, Sociologická společnost 1987.
Sapir, E.: *Kultura, jazyk, osobowość*. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy 1978.
Slovanské spisovné jazyky v době obrození. Praha, UK 1974.

(9) V posledních letech se opět do obecného povědomí lingvistické a kulturně antropologické obce dostává Edward Sapir, respektive jeho odkaz. Představoval tu větev strukturalistické lingvistiky, která kladla důraz na hloubkové struktury, zabývala se o sémantiku a používala metod introspekce. Ve třicátých až padesátých letech byla zejména ve Spojených státech zatlačena do pozadí mechanistickým behaviorismem Bloomfieldovým. Edward Sapir se otevřeně hlásil k tzv. mentalismu. Jazyk byl pro něj jevem fascinujícím, protože mu byl klíčem k porozumění celému lidskému světu, klíčem ke kultuře, k myšlení [Sapir 1978].

Sociocultural dimension of language change. Ed. Blount, B. G. — Sanches, M. New York, Academic Press 1977.

Švejcser, A. D. — Nikolskij, L. B.: *Úvod do sociolingvistiky*. Praha, Svoboda 1983.

Zagadnienia socjo- i psycholingwistiki. Wrocław, Polska akademia nauk 1980.

Резюме

A. Водакова: Отношение социологии и естественного языка

Значение естественного языка для социологии можно выявить в двух планах. Во-первых, из него и в сопоставлении с ним социологическая теория создает свою систему изложения, свой специфический «язык», во-вторых, при посредстве анализа естественного языка она познает социальную реальность. Детальное изучение обоих этих планов раскрывает ряд актуальных вопросов и проблем.

Роль естественного языка в нашей современной социологической теории и эмпирии несколько снижается, она зачастую проявляется скорее в обратной функции — в способности языка создавать теневую реальность, закрывать смущение, вызванное неразрешенной темой, консервировать устаревшие идейные схемы. Не уделяется соответствующее внимание языковым преобразованиям между социологической эмпирией и теорией, что в значительной мере связано с долгосрочным переливанием внимания в область математико-статистических методов и способов выражения.

Еще меньшее внимание уделяется изучению языка как социального явления: как средства общения между людьми, как важной общественной нормы и института и как культурной ценности и культурного наследия. В рамках первой из этих трех функций языка с социологической точки зрения забывают, в первую очередь, о динамичном отношении языка и речи, во второй области имеется возможность анализа социальной роли литературного языка (с исторического и актуального угла зрения), в третьем плане интересно, в частности, преобразование языка как нормы и как средства межлического общения в знаменательное культурное явление и ценность. Все эти планы или функции естественного языка можно изучать в соединении его структур со структурами всей социальной реальности.

Summary

A. Vodáková: Relation of Sociology to the Natural Language

The significance of the natural language for sociology is explicable on two levels. On the one hand, sociological theory develops on its basis, and in confrontation with it, its interpretative system, its own specific “language”; on the other hand, it acquires knowledge of social reality by analyzing the natural language. A more detailed study of these two levels lays open a number of topical issues and problems.

The role of the natural language in our contemporary sociological theory and empiric research is somewhat repressed — it frequently manifests itself in a reverse position, i. e. in the capacity of the language to create a shadow reality, to cover up the embarrassment over an unmastered theme, to preserve obsolete intellectual schemes. No adequate attention has so far been devoted to language transformations occurring in the interrelation of theory and empirical research. To a considerable extent, this is in connection with the long-term efflux of attention into the sphere of matematico-statistical methods and modes of expression.

Still less attention has been devoted to the study of language as a social phenomenon: as a means of interhuman communication, as an important social norm and institution, and as a cultural value and cultural heritage. Within the framework of the first of these three functions of language, it is particularly the dynamic relation between language and speech that has been neglected from the sociological point of view. In the second area, the social role of literary language offers itself for analysis (both from the historical and from the actual point of view). In the third position, the transformation of language both as a norm and as a means of interhuman communication into an important cultural phenomenon and value is of special interest. All these positions or functions of the natural language can be examined in the interconnection of its structures with the structures of the whole social reality.